

Eerste verkenning naar het voorkomen van de wespendif in het beekdal van de Dommel in 2013

Samenstelling: Jacques van Kessel
September 2013

Vogelwerkgroep de Kempen

Fotografie kaft:

Gerard Vos (wespandief mannetje - juli 2013)

**Fotografie binnenwerk: Wim Deeben, Gerard Vos, Piet van Happen,
Tijn Beckers, Wiebe Witteveen, Jo van Zanten,
Bep Janssen, Harrie van der Leij en Jacques van Kessel.**

Zweden, een onvolwassen wespandief lichte fase.

Foto: Piet van Happen

Alle rechten zijn voorbehouden. Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming, noch mag het zonder schriftelijke toestemming worden gebruikt voor commerciële toepassingen en/of voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

INHOUD

Dankwoord

1.	Inleiding	4
2.	Werkwijze	6
3.	Resultaten	13
3.1	Onderzoekgebied beekdal van de Dommel	13
3.2	Voedselvluchten	20
3.3	Vliegbewegingen Dommeldal - Elshouters en de Loonderhoeve	24
3.4	Vliegbewegingen Dommeldal - Groot Malpieven	26
3.5	Vliegbewegingen Dommeldal - de Horsten en de Plateaux	29
3.6	Aantal succesvolle - en mislukte broedgevallen	32
3.7	Aantal territoria	34
3.8	Ringwerkzaamheden	36
3.9	Het belang van kikkerpoelen	43
3.10	Nestobservaties door Wiebe Witteveen in 2013	47
3.11	Kenmerkende vliegbewegingen van wespddieven	51
3.12	Ruipennen en veertjes	58
3.13	Roofvogelonderzoek: twee onderzoekers in de kijker	64
4.	Plannen voor 2014	66
5.	Literatuur	68

Dankwoord

Een woord van dank aan alle medewerkers voor het veldwerk, voor adviezen, het beschikbaar stellen van materialen en het insturen van losse waarnemingen:

Wiebe Witteveen, Maria Witteveen, Douwe Witteveen, Albert Sprengers, Harrie van der Leij, Wim Deeben, Toos Deeben, Peer van de Akker, Bep Janssen, Wilma Meurs, Frans Huijbers, Gerben Helmes, Annie van den Eijnden, René van Gompel, Bjorn van Gestel, Fred de Blom, Roger Hodzelmans, Ellen van Beek, Jan Hoeks, Piet Hoeks, Rien Kelders, Han Verbakel, Wil Smets, Rik Sprengers (8 jaar), Hugo Sprengers (11 jaar), Heine van Maar, Dirk Timmermans en Pieter Prinsen.

Ringwerkzaamheden: Jaap van der Spek (ringwerk), Jo van Zanten (klimwerk), Anka Meeuws (assistente ringwerk) van Vogelwerkgroep de Peel.

De fotografen voor het beschikbaar stellen van de prachtige foto's: Gerard Vos, Wim Deeben, Tijn Beckers, Piet van Happen, Bep Janssen, Jo van Zanten en Wiebe Witteveen.

Rob Bijlsma voor de informatie over pootdikten en tongkleuren van wespdiëven.

Han Verbakel en Jan Wouters voor de concept controle en adviezen.

Ruud Bouwman en Robert Kastelijn van de website Vogels in de Kempen www.vogelsindekempen.nl

Arno en Joke de Schepper van landgoed de Loonderhoeve voor de prettige samenwerking.

Natuurmonumenten Kempen – Midden Limburg: Gaby Bollen (ecoloog), Michel Hendrix (Coördinator Beheer Projecten en extern beleid), Ivo van der Grinten (boswachter) voor de prettige samenwerking.

1. Inleiding.

In dit rapport worden de resultaten van het wespndievenonderzoek in het beekdal van de rivier de Dommel in de Kempen in 2013 weergegeven. Het beekdalgebied de Dommel ten zuiden van Eindhoven heeft de bestemming Ecologische Hoofd Structuur (E.H.S.) vanwege belangrijke natuurwaarden. Het beekdalgebied van de Belgische grens t/m de Venbergse molen is nog eens extra bestemd als Natura 2000 gebied, en dat is een heel belangrijke bestemming om de bescherming van het gebied voldoende te waarborgen.

Dit wespndievenonderzoek is een eerste verkenning in het beekdalgebied van de rivier de Dommel, vanaf de Graaf van Loon - Achterste Brug op de grens met België, tot aan verkeersknooppunt de Hogt Waalre. Dat is een strook van ongeveer 18 km. Bij dit onderzoek van Vogelwerkgroep de Kempen (2013-2017) gaat het vooral om het vaststellen van broedende en niet broedende paren wespndieven aan de hand van voedselvluchten in de periode 1 juli t/m 20 augustus.

In dit rapport wordt ruime aandacht besteed aan het aantal territoria, ringwerk, typen vliegbewegingen, gedrag en voedselvluchten. Deze extra informatie is toegevoegd omdat dit jaar ook een aantal nieuwe, enthousiaste, maar nog niet zo ervaren medewerkers hebben geholpen met het veldwerk. Het rapport wordt afgerond met de plannen voor het onderzoek in 2014.

Alle door ons verzamelde gegevens worden jaarlijks beschikbaar gesteld aan de Stichting Werkgroep Roofvogels Nederland (W.R.N.) in Wapse.

Overige informatie over roofvogelonderzoeken en andere onderzoeken van Vogelwerkgroep de Kempen vindt u op de internetsite: www.vwgdekempen.nl.

Opmerkingen en aanvullingen zijn welkom, die kunt u sturen naar: Jacques van Kessel j.kessel51@upcmail.nl

Mannetje Valkenswaard Juni 2013.

Foto: Wim Deeben

Jonge wespendieven van andere locatie Juli 2013

Foto: Jo van Zanten en Wiebe Witteveen

2. Werkwijze

In de periode 1 juli t/m 20 augustus 2013 is in het onderzoeksgebied dagelijks naar wespddieven gekeken, regelmatig door verschillende personen tegelijk. Dat werd gedaan door te posten op locaties met goed uitzicht over het beekdalgebied de Dommel en omliggende bosgebieden. Daar werd dan meestal in de ochtend tussen de drie en vier uur gepost. Hierbij werd voortdurend de horizon en de lucht afgezocht op vliegende wespddieven. Als hulpmiddel werd daarbij meestal een of meerdere telescopen gebruikt. Werd er op een locatie niets gezien, dan werd er later nog een keer gepost. Wanneer er in een bosgebied wespddieven voorkomen, dan kun je namelijk na twee tot drie uur waarnemen in juli en augustus vrijwel zeker een exemplaar zien. Op de kaarten staan een aantal zwarte stippen, dit zijn de locaties in het Dommeldal van waar alle waarnemingen zijn gedaan.

Op dagen met neerslag en/of harde wind zijn de resultaten meestal slecht. Ook tijdens perioden met onweer in de lucht (atmosferische storingen) zijn er meestal heel weinig tot geen roofvogelactiviteiten. Waarnemingen zijn steeds zo nauwkeurig mogelijk ingetekend op topografische kaarten met de vermelding: waar komt de vogel vandaan, waar vliegt hij naar toe en is hij wel of niet prooi-dragend. Dit intekenen van vliegbewegingen op een kaart is natuurlijk nooit 100% nauwkeurig. De nestlocaties zijn op de stippenkaarten, en de kaarten met vliegbewegingen verschoven, de exacte ligging van nesten wordt geheim gehouden.

Op zaterdag 27 juli, 3 augustus en op 10 augustus 2013, zijn van 09.00 uur tot 13.00 uur simultaantellingen gehouden. Dit leverde niet alleen een reeks nieuwe waarnemingen op, ook zijn een aantal voedseldragende wespddieven gezien en dat zijn natuurlijk heel waardevolle waarnemingen.

Beperkingen: uit de studie van Van Manen en Sierdsema (2008) blijkt dat wespddieven inventariseren heel moeilijk en specifiek werk is. De vogels arriveren pas eind april - begin mei bij de broedlocaties, de balts voor het leggen van de eieren is kort en onopvallend of lijkt zelfs te ontbreken. In de ei-

fase zijn beide vogels actief betrokken bij het broeden. Bovendien gedragen de vogels zich erg onopvallend. Een groot deel van de broedvogels maakt nieuwe kleine nesten en die zitten hoog in bomen en erg goed verstopt in boomkruinen en zijn vanaf de grond vaak nauwelijks zichtbaar, temeer omdat ze pas worden gebouwd als de bomen vrijwel allemaal in blad zitten (Van Manen en Sierdsema, 2008).

Aarle-Rixel 2013.

Foto: Tijn Beckers

Beekdalgebied de Dommel en omliggende bossen Waalre.

Foto: Jacques van Kessel

Overzicht data en waarnemers van het veldwerk in 2013.

1 juli	A.Sprengers, J. van Kessel
2 juli	J. van Kessel
3 juli	J. van Kessel
4 juli	W. Witteveen, J. van Kessel
5 juli	J. van Kessel
6 juli	G. Helmes, W.Deeben, T.Deeben, J. van Kessel
7 juli	J. van Kessel
8 juli	J. van Kessel
9 juli	J. van Kessel
10 juli	H. van der Leij, A. Sprengers, J. van Kessel
11 juli	A.Sprengers, J. van Kessel
12 juli	J. van Kessel
13 juli	A. van den Eijnden, T.Deeben, W.Deeben, A.Sprengers, J. van Kessel
14 juli	J. van Kessel
15 juli	A.Sprengers, H. van der Leij, J. van Kessel
16 juli	J. van Kessel
17 juli	J. van Kessel
18 juli	J. van Kessel
19 juli	B.Janssen, A.Sprengers, J. van Kessel
20 juli	W.Deeben, T.Deeben, J. van Kessel
21 juli	J. van Kessel
22 juli	J. van Kessel
23 juli	A.Sprengers, J. van Kessel
24 juli	W.Witteveen, M. Witteveen, D.Witteveen, J. van der Spek, J. van Zanten, Anka Meeuws, J. van Kessel

25 juli H. van der Leij, J. van Kessel (gestopt vanwege regen)

26 juli J. van Kessel

27 juli W. Deeben, T. Deeben, E. van Beek, W. Witteveen, D. Witteveen, B. Janssen, P. van de Akker, F. de Blom, R. Hodzelmans, A.Sprengers, H. van der Leij, J. van Kessel (gestopt vanwege regen)

28 juli W. Deeben, T.Deeben, J. van Kessel

29 juli J. van Kessel

30 juli W.Witteveen, J. van Kessel

31 juli A. Sprengers, H. van der Leij, J. van Kessel

1 augustus F.Huijbers, J. van Kessel

2 augustus J. van Kessel

3 augustus D.Witteveen, W.Witteveen, F.de Blom, B.Janssen, P.van de Akker, W.Deeben, T.Deeben, E. van Beek, B.van Gestel, A.Sprengers, J.van Kessel

4 augustus J.van Kessel

5 augustus W.Deeben, T.Deeben, B. Janssen, J.Hoeks, J. van Kessel

6 augustus A.Sprengers, R.Sprengers, H.Sprengers, J. van Kessel

7 augustus H. van der Leij, A.Sprengers, J. van Kessel

8 augustus J. van Kessel

9 augustus W. Witteveen, J. van Kessel

10 augustus W. Witteveen, M. Witteveen, D.Witteveen, H. Verbakel, F. de Blom, R. Hodzelmans, A. Sprengers, H. van der Leij, W. Deeben, T. Deeben, B. Janssen, W. Meurs, P. van de Akker, H. van Beek, G. Helmes, J. van Kessel

11 augustus W.Deeben, T.Deeben, J. van Kessel

12 augustus J. van Kessel

13 augustus J. van Kessel

14 augustus W. Witteveen, J. van Kessel

15 augustus H. van der Leij, A. Sprengers, J. van Kessel

16 augustus B.Janssen, J. van Kessel

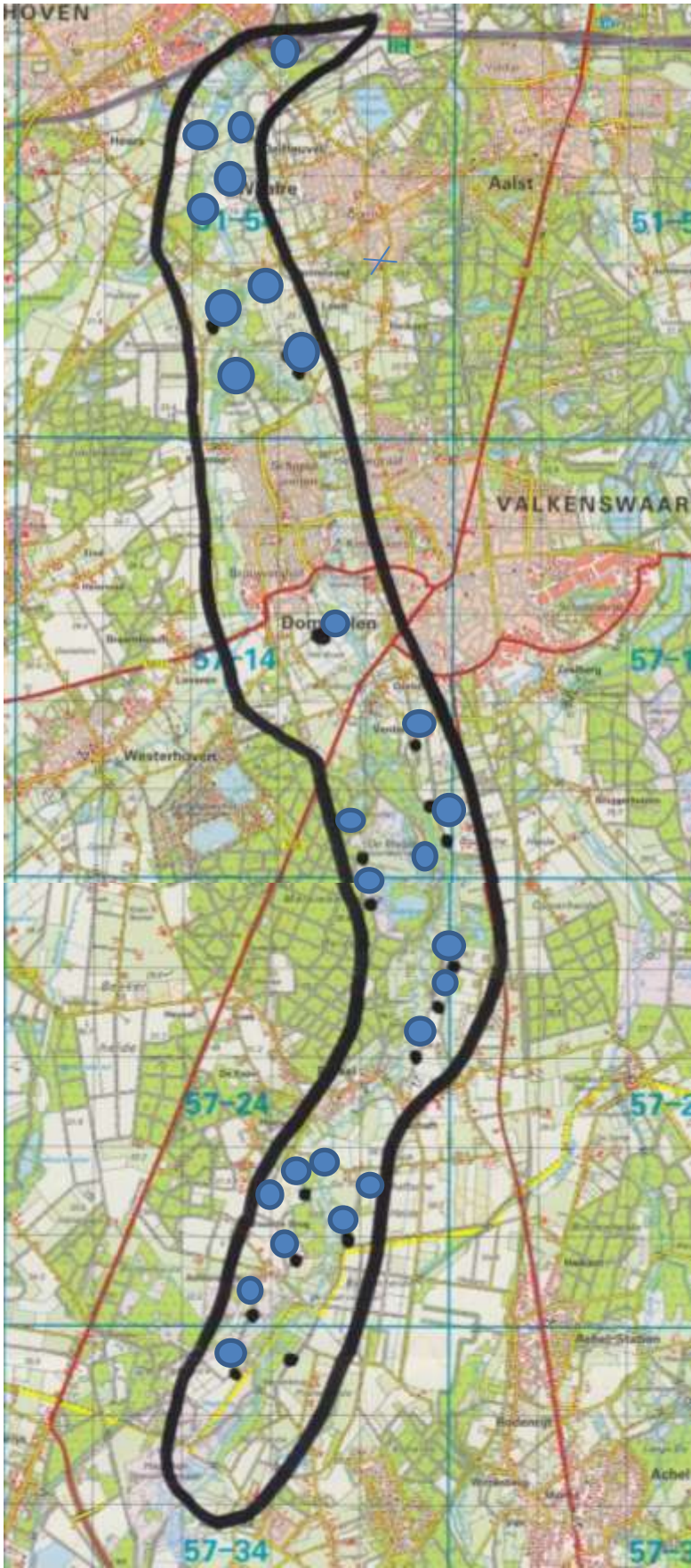
17 augustus J. van Kessel

18 augustus J. van Kessel (gestopt vanwege regen)

19 augustus J. van Kessel

20 augustus J. van Kessel

Locaties in Dommeldal van waar alle waarnemingen zijn gedaan. ●

Bjorn, Bep, Peer en Albert kijken naar een overvliegende wespennest.

Annie, Wim en Toos .

Foto's: Jacques van Kessel

3. Resultaten

3.1 Onderzoekgebied beekdal van de Dommel.

Het beekdal van de rivier de Dommel dat is onderzocht ligt ten zuiden van Eindhoven en loopt tot aan de Belgisch- Nederlandse grens. In dit gebied liggen veel waardevolle bosgebieden en graslanden die eigendom zijn van Natuurmonumenten. Verder gronden van particuliere eigenaren, en een aantal gronden van de gemeenten Veldhoven, Waalre, Bergeijk en Valkenswaard. Een groot gedeelte van het zuidelijke beekdallandschap heeft de bestemming Natura 2000 gebied.

Dommeldal Waalre – Veldhoven.

Foto: Jacques van Kessel

Foto: Jacques van Kessel

Foto: Jacques van Kessel

Foto: Jacques van Kessel

Foto: Jacques van Kessel

Foto: Jacques van Kessel

Foto: Jacques van Kessel

3.2 Voedselvluchten

De meest waardevolle waarneming in het veld is een wespendief met voedsel, dat is het bewijs van een broedgeval. Heel vaak is het moeilijk te zien of wespendienven voedsel bij zich hebben, vooral als het kleine prooien of raten zijn.

Op enkele plaatsen in het beekdal zijn voedselvluchten waargenomen van vogels die in het beekdal voedsel hebben verzameld en vliegen naar gebieden buiten het beekdal. Hieronder enkele foto's van voedseldragende wespddieven. Op de eerste twee foto's vogels met een wespdraad. Op de twee volgende foto's vogels met een kikker in de poten. Waarnemingen van voedseldragende wespddieven zijn het belangrijkste bewijs van een broedgeval waarbij sprake is van jongen.

Foto's: Jacques van Kessel

Voedsel voor wespddieven: meest belangrijk zijn de wespelarven, daarnaast ook kikkers en vogels.

Foto's: Jacques van Kessel

Enkele voorbeelden van wespennraten en twee soorten wespen.

Duitse wesp

Foto: Wim Deeben

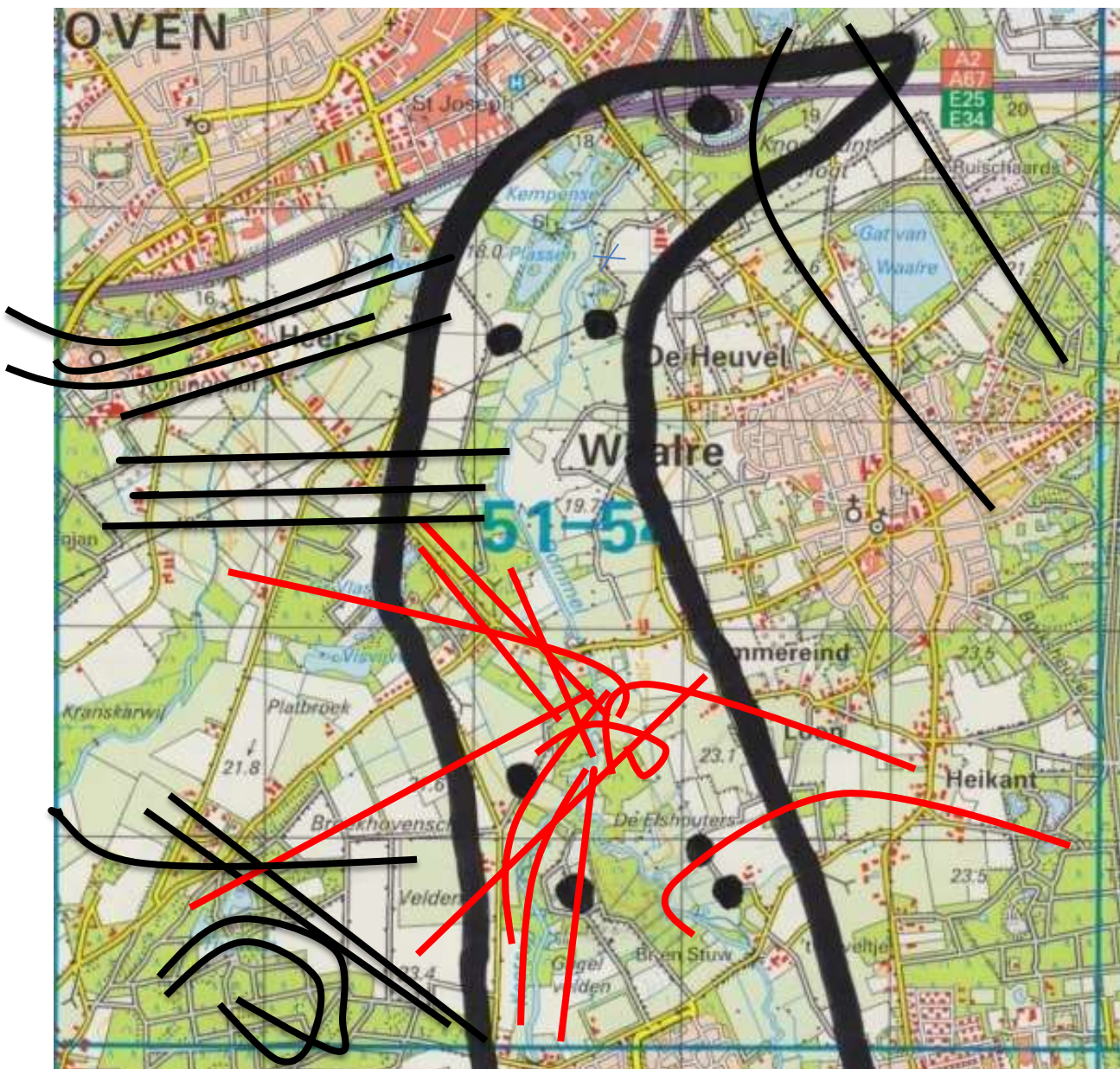

Gewone wesp

Foto's: Jacques van Kessel

3.3 Vliegbewegingen Dommeldal Elshouters - Loonderhoeve.

Er is een duidelijke concentratie aan vliegbewegingen vastgesteld in de Elshouters Waalre-Bergeijk (rood). Daarnaast, in zwart, ook duidelijke concentraties vliegbewegingen op de Enderheide en de Sprankelbossen. De Sprankelbossen waren al een bekende broedlocatie. De bovenste zwarte lijnen gaan via Koningshof Moormanlaan naar de Oeienbosch west, een locatie waar jaarlijks een paar broedt (D. Witteveen, 2013). Op de kaart ook enkele zwarte lijnen van vliegende wespeneviesen die waarschijnlijk geen binding hebben met de Elshouters, dus vogels die elders een territorium hebben.

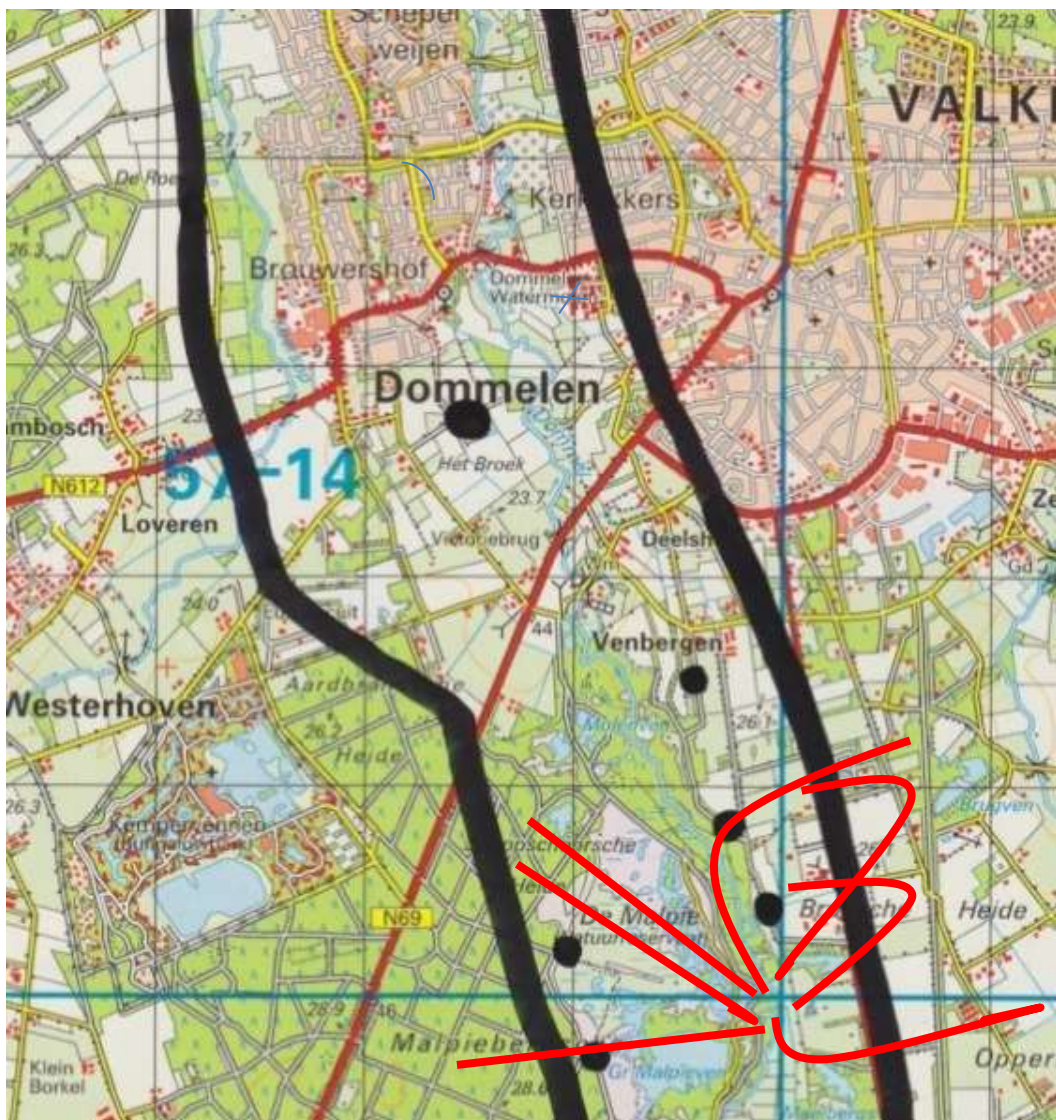
Foto's wespddieven van de locatie Elshouters en Landgoed de Loonderhoeve.

Foto's: Jacques van Kessel

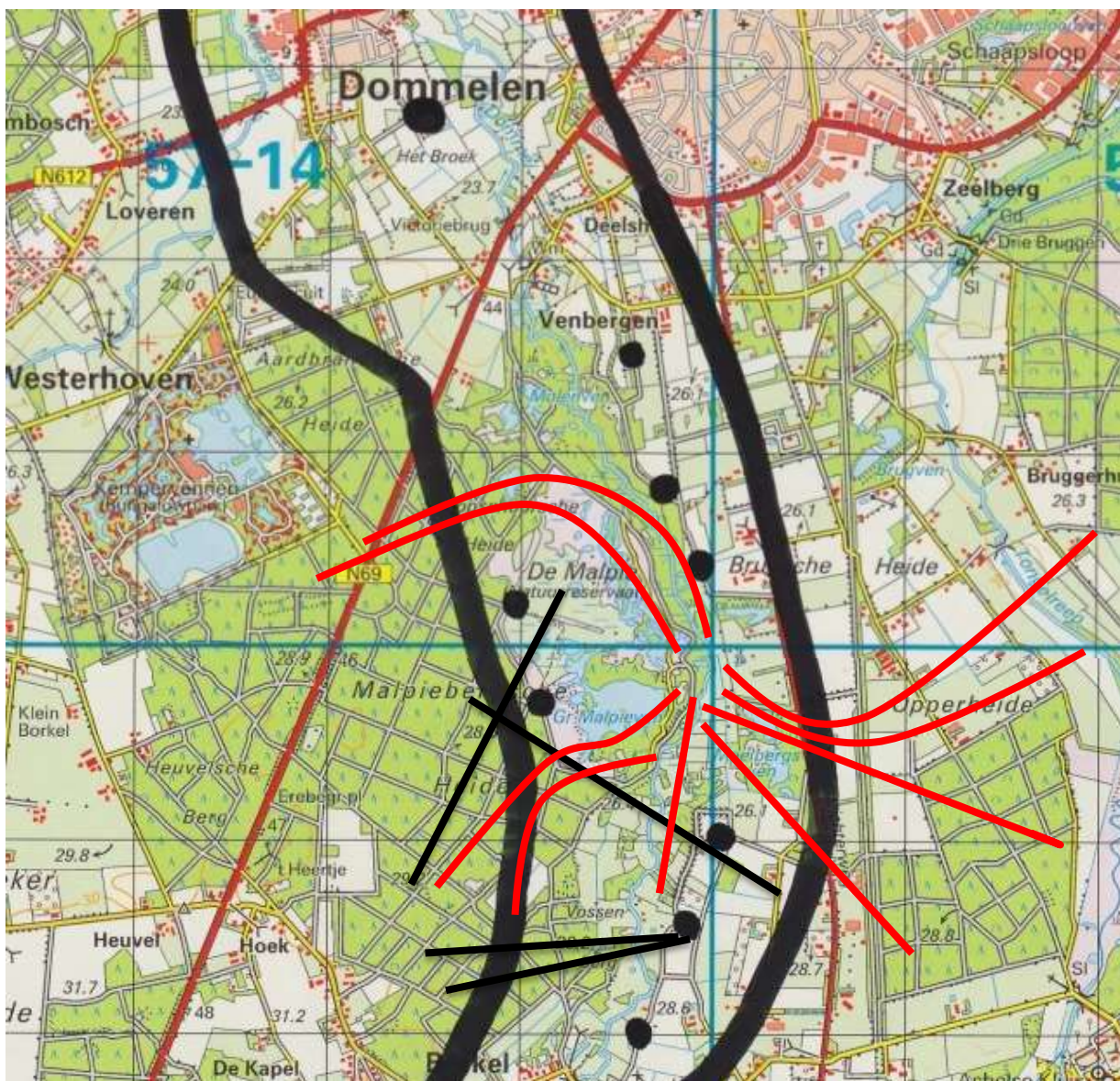
3.4 Vliegbewegingen locatie Dommeldal - Groot Malpieven.

Op de kaart is een duidelijke concentratie te zien aan vliegbewegingen in het beekdal van de Dommel ter hoogte van omgeving Groot Malpieven oost. Daar liggen natte broedbossen en resten van populieren aanplant. Ook is hier duidelijk te zien dat de wespddieven vanuit verschillende hoeken naar het nest vliegen, of juist het nest verlaten om voedsel te zoeken. Dat is tenminste wat wij zien als waarnemers op afstand bekeken. Als wespddieven lager vliegen verdwijnen ze uit het zicht van de waarnemers. Vooral in de buurt van nestlocaties kunnen wespddieven heel laag gaan vliegen, soms maar een meter boven de grond, soms doen ze dat ook over beken. Dit soort vliegbewegingen zijn op afstand onmogelijk te volgen.

Vliegbewegingen locatie Dommeldal - Groot Malpieven bosgebied west.

Op onderstaande kaart is ook weer een duidelijke concentratie te zien aan vliegbewegingen in het beekdal ter hoogte van het Groot Malpieven. Ook is hier opnieuw duidelijk te zien dat de wespeneeën vanuit verschillende hoeken naar het nest vliegen, of juist het nest verlaten om voedsel te zoeken. Op de kaart ook enkele zwarte lijnen van vliegende wespeneeën die waarschijnlijk niet verbonden zijn met deze broedlocatie, het betreft dus vogels die elders een territorium hebben.

Foto's van wespndieven van de locatie Dommeldal Groot Malpieven.

Vrouwtje

Foto Wim Deeben

Mannetje en vrouwtje wespndief

Foto's: Jacques van Kessel

3.5 Vliegbewegingen locatie Dommeldal - de Horsten en de Plateaux.

Op onderstaande kaart is ook weer een duidelijke concentratie te zien aan vliegbewegingen in het beekdal ter hoogte van het bosgebied de Horsten. In deze omgeving ligt prachtig droog en nat loofbos, wilgenstruwelen en kleine grasland percelen. Op de kaart is goed te zien dat wespddieven vanuit verschillende hoeken naar het nest vliegen, of juist het nest verlaten om voedsel te zoeken. Op de kaart ook enkele zwarte lijnen van vliegende wespddieven die waarschijnlijk niet verbonden zijn met deze broedlocatie de Horsten, het betreft dus vogels die elders een territorium hebben.

Foto van een wespendif van locatie Borkel en Schaft – bosgebied de Horsten.

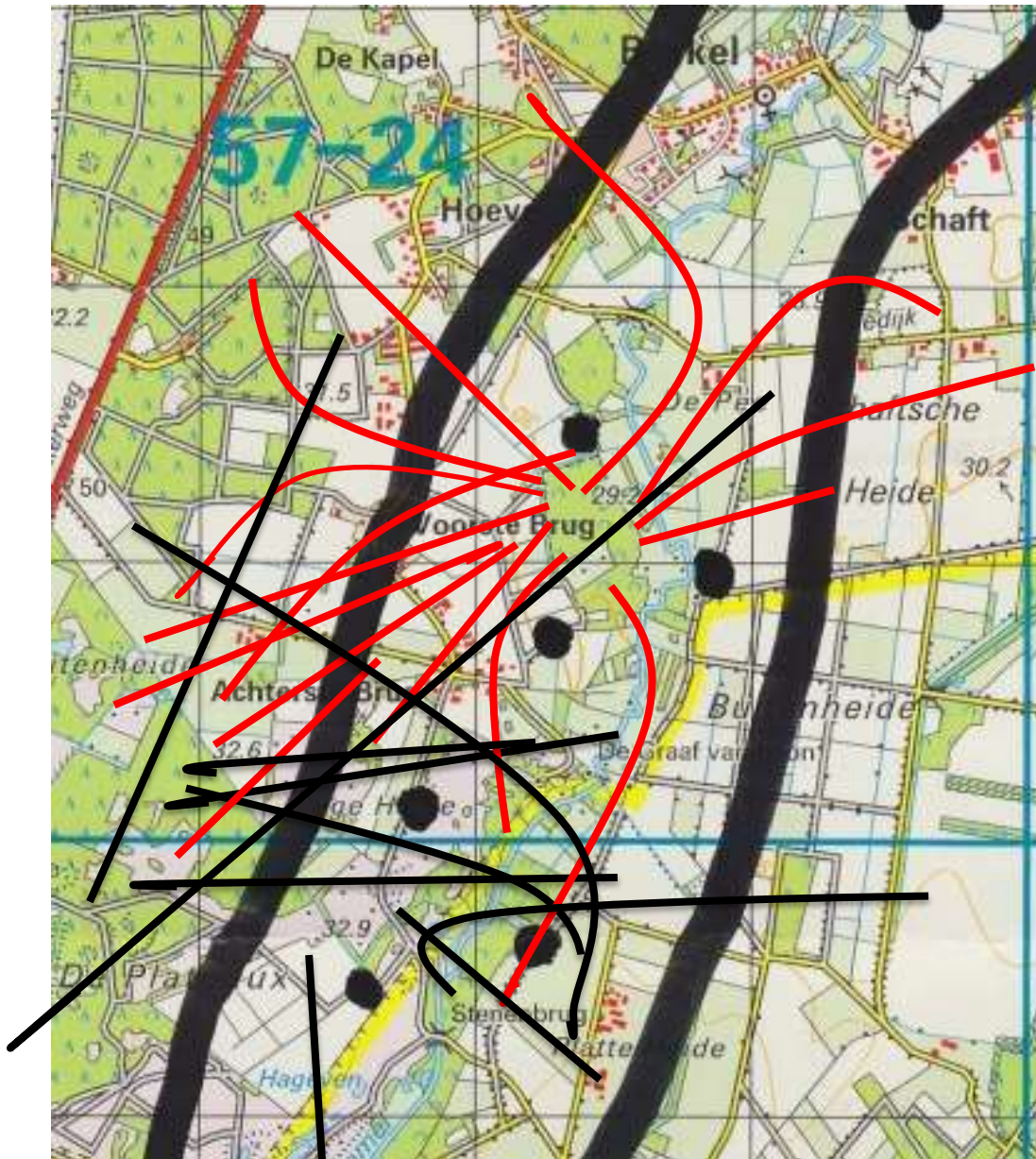

Dommeldal Juli 2013.

Foto's: Jacques van Kessel

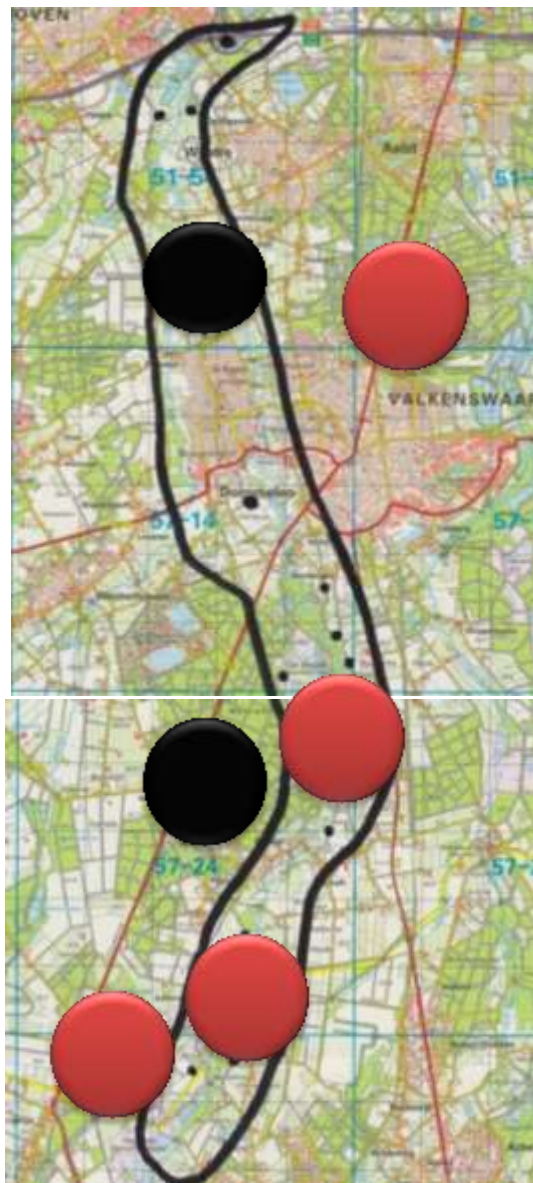
Vliegbewegingen locatie Dommeldal - de Horsten en de Plateaux.

Op de kaart is ook weer een duidelijke concentratie te zien aan diverse vliegbewegingen ter hoogte van het bosgebied de Horsten. Er is duidelijk te zien dat wespddieven vanuit verschillende hoeken naar het nest vliegen, of juist het nest verlaten om voedsel te zoeken. Op de kaart ook hier onderaan enkele zwarte lijnen van vliegende wespddieven die waarschijnlijk niet verbonden zijn met deze broedlocatie de Horsten, het betreft dus vogels die elders een territorium hebben. De locatie Plateaux bestaat uit naaldbossen, populierenbossen en open delen met heide en pijpenstrootje begroeiingen.

3.6 Aantal succesvolle en mislukte broedgevallen.

Op onderstaande kaart zijn in rood de broedgevallen aangegeven. Drie broedgevallen in het beekdal van de Dommel, waarvan er een is mislukt in de Elshouters Waalre in de jongenfase. Slechts enkele voedselvluchten gezien. Net buiten het beekdal van de Dommel nog eens drie broedgevallen, waarvan ook een mislukt broedgeval, ook in de jongenfase (Malpie west). Ook hier maar enkele voedselvluchten gezien.

Resultaten van het beekdal van de Dommel in vergelijking met andere delen in de Kempen en omgeving Someren.

Beekdal de Dommel: 3 nesten waarvan een is mislukt (Elshouters)

Nesten buiten het beekdal: 3 nesten en ook een nest mislukt (Malpieheide west) en verder nog 6 territoria vastgesteld.

Wiebe Witteveen in de Kempen zuid-oost: 5 nesten waarvan 3 mislukt.

Douwe Witteveen in de Kempen oost: 2 nesten waarvan een mislukt.

Jo van Zanten en Jaap van der Spek: 3 nesten met steeds 2 jongen en succesvol uitgevlogen, Gemeente Someren en omstreken: (J. van Zanten en J. van der Spek, 2013. Onderzoek wespddieven in Someren e.o. in 2013. Vogelwerkgroep de Peel).

Uit bovenstaande blijkt dat op verschillende plaatsen een behoorlijk deel van de broedgevallen is mislukt. Alleen in Someren zijn alle broedgevallen (3) succesvol geweest.

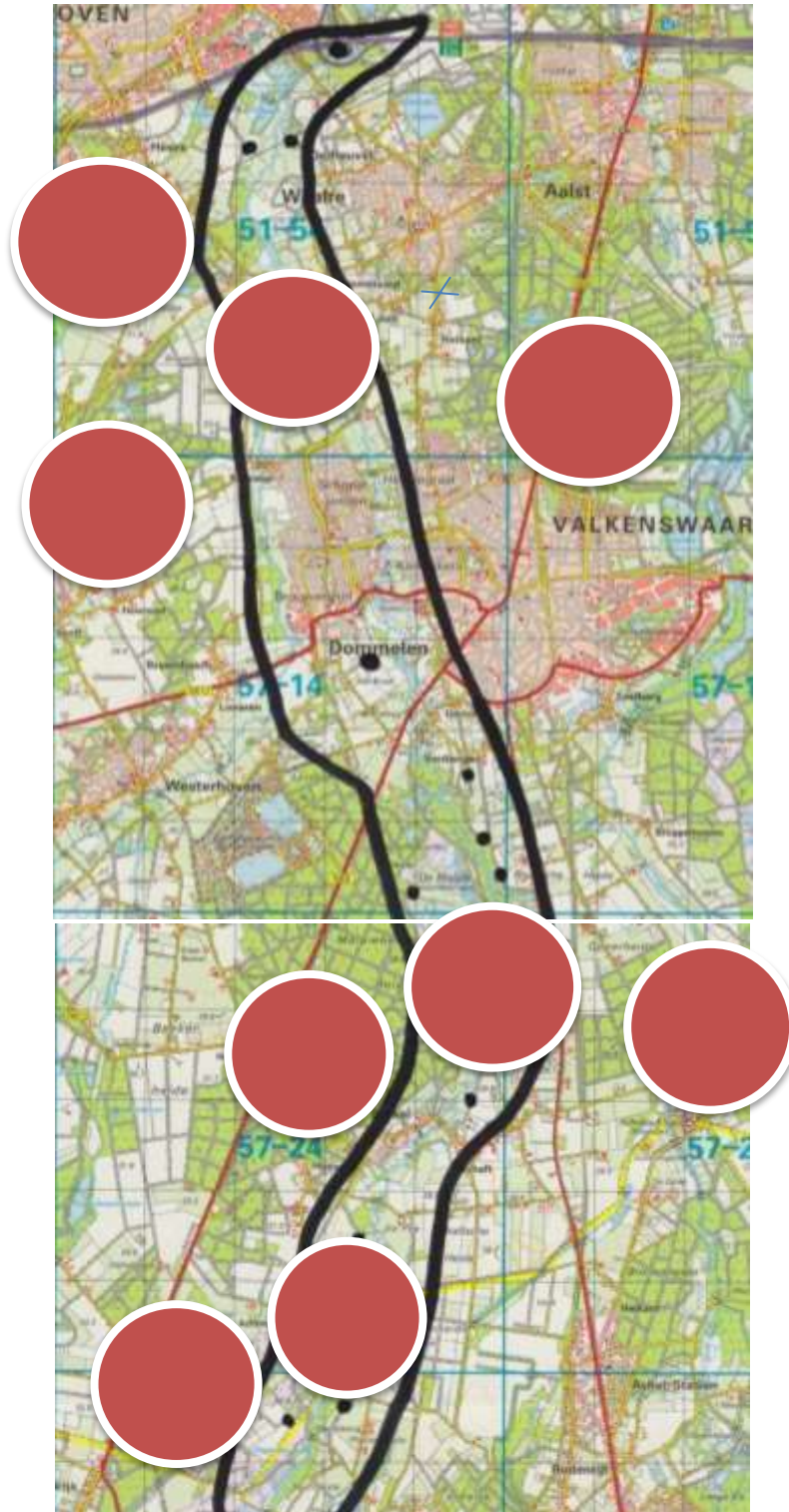

Zweden

Foto: Piet van Happen

3.7 Aantal territoria.

Op onderstaande kaart zijn negen territoria aangegeven. Van vier territoria zijn helemaal geen aanwijzingen gevonden die duiden op een nest. In het beekdalgebied 3 territoria, en 6 territoria buiten het beekdalgebied. Het raster op de kaarten is 1 kilometer.

In 2011 is een heel interessant rapport verschenen over wespddieven. Daarin staat dat de afstand tussen nesten of centra van territoria tot de dichtsbijzijnde buur paar bedroeg gemiddeld over hun drie onderzoeksgebieden 2182 meter (W. van Van Manen, J. van Diermen, S. van Rijn, P van Geneijgen, 2011).

Mannetje wespddief Juli 2013 Retie België

Foto: Gerard Vos

3.8 Ringwerkzaamheden.

Hieronder het verslag van de ringwerkzaamheden in het Dommeldal bij Borkel en Schaft. Het betreft het ringen van twee jonge wespddieven in juli 2013. In juli is een wespddievennest gevonden door Wiebe Witteveen, n.a.v. twee voedselvluchten in de directe omgeving. Het ringen van jonge wespddieven uit nesten geschiedt alleen door deskundige mensen die heel voorzichtig en volledig volgens de regels van het Vogeltrekstation Heteren werken. De afgifte van vogelringen gebeurt in Nederland alleen maar via het Vogeltrekstation Heteren.

Jo van Zanten, een ervaren klimmer, met klimuitrusting en natuurlijk lange touwen. Voor het eerste deel wordt een ladder gebruikt, het tweede deel doet Jo klimmend. Op de rechter foto is goed te zien dat door de vele bladeren het nest, van de grond af, onopvallend in de boom zit.

Het nest, waarschijnlijk een oud buizerdnest, zat op 10 meter hoogte in een zachte berk. Het betreft hier een nat elzenbroekbosgebied van de gemeente Valkenswaard met een begroeiing van vooral zwarte els, zachte berk en zomereik. Op 24 juli 2013 zijn hier twee jongen succesvol geringd door Jaap van der Spek, Anka Meeuws (ring assistente) en Jo van Zanten (klimwerk), allen onderzoekers van Vogelwerkgroep de Peel. Deze mensen doen al jaren ringwerkzaamheden voor het Vogeltrekstation Heteren, en hebben daardoor een enorme ervaring opgebouwd.

Foto: Jacques van Kessel

Foto: Jacques van Kessel

Jaap van der Spek is bezig met het ringen van de jonge wespddieven, en wordt geholpen door Anka Meeuws. De aluminium ring heeft een unieke nummerreeks. Als deze later ooit wordt teruggevonden dan kan men nagaan waar en wanneer de vogel is geringd. Hieronder een overzicht van de ringnummers, gewichten en vleugellengtes, ook dit zijn standaard metingen die gelden voor alle soorten roofvogels die worden geringd.

Ringnummer	-	gewicht	-	vleugellengte
615236		580 gram		184 mm
615237		552 gram		145 mm

Foto: Jacques van Kessel

Naast het bepalen van gewicht, kropinhoud en vleugellengte wordt door Jaap van der Spek van alle jongen ook een veermonstertje genomen voor Rob Bijlsma (Werkgroep Roofvogels Nederland) voor dna onderzoek.

Foto: Jacques van Kessel

Het nest bevatte slechts een klein wespenraatje. Onder de nestboom geen raten gevonden. Later een keer een wespenraat onder het nest gevonden.

De nestrand was helemaal bedekt met takjes van de zomereik, larix en zwarte els. Hierdoor is het nest moeilijk zichtbaar en zijn ook de jonge wespeneieren goed gecamoufleerd.

Foto: Jacques van Kessel

Deze jonge wespeneier heeft nu al gevaarlijke klauwen. Hij heeft ook een aluminium ring om van het Vogeltrekstation Heteren. Door het ringonderzoek in Nederland kan men meer te weten komen over ouderdom van roofvogels en de afstanden die worden afgelegd.

Enkele opvallende kenmerken bij deze twee jonge wespddieven.

Wespendieven hebben een vrij lange tong en dat is hieronder al duidelijk zichtbaar. Het neusgat is niet rond maar heeft een smalle vorm als een gleuf.

Het linker jong heeft duidelijk dikkere poten dan het andere jong, het linker jong is dus een vrouwtje en het rechter jong een mannetje (pers. mededeling Rob Bijlsma). Het sexen gebeurt ook later nog eens a.d.h.v. dna onderzoek aldus Rob Bijlsma.

Afwijking van de tongkleur.

Foto's: Jacques van Kessel

Jong links heeft zwart uiteinde van de tong zoals we dat altijd zien, maar het rechter jong heeft geen zwart uiteinde, dit is helemaal vleeskleurig. Dit is een kleine afwijking die maar heel weinig voorkomt. Rob Bijlsma meldde schriftelijk aan Jo van Zanten dat hij zo'n afwijking nog nooit had gezien.

Misschien is het interessant om te weten of dna profielen van Nederlandse wespndieven erg afwijken van onze buurlanden? Men zou dan eens kunnen kijken met welke Europese regio's onze wespndieven het meest verwant zijn,

Foto's: Jacques van Kessel

3.9 Het belang van kikkerpoelen.

Op de volgende pagina staat een stippenkaart van alle kikkerpoelen in het beekdal van de Dommel van de Belgische grens tot aan het verkeersknooppunt de Hogt in Eindhoven. De meeste kikkerpoelen zijn door Natuurmonumenten aangelegd, hier en daar zijn ook door particulieren poelen aangelegd. Het betreft in dit beekdal een behoorlijk aantal voedselbronnen voor wespddieven en buizerden, zeker ook in perioden van voedselschaarste. Als er perioden zijn zonder wespen, zijn deze voedselbronnen dus enorm belangrijk.

Foto's: Bep Janssen

Kikkerpoel in Dommelbeemden Veldhoven.

Foto: Jacques van Kessel

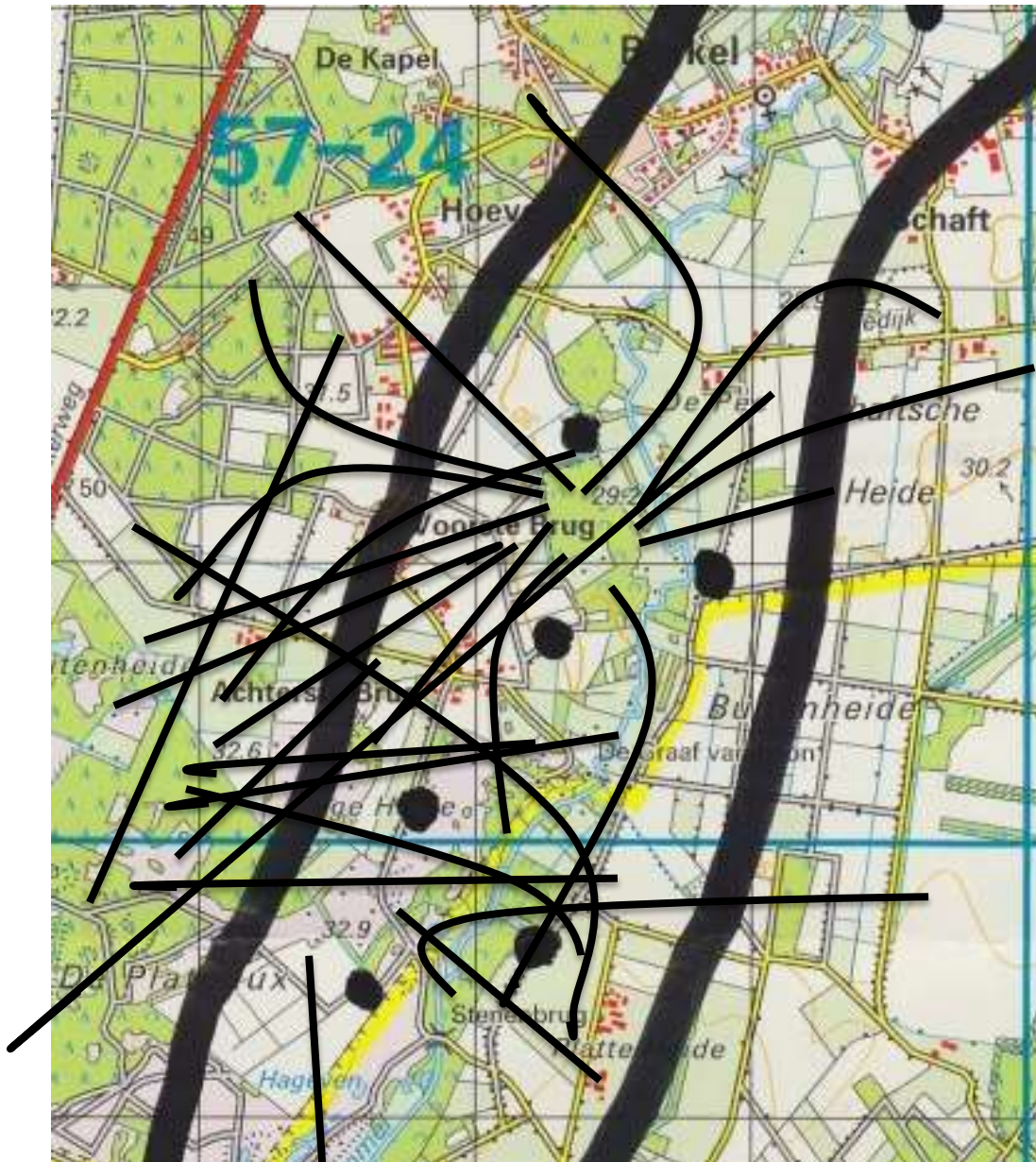
Overzicht van alle kikkerpoelen in het Dommeldal.

Op onderstaande kaart met vliegbewegingen is duidelijk te zien dat niet alleen de lokale wespddieven gebruikmaken van het beekdal van de Dommel. In zwart zijn alle wespddieven aangegeven die het beekdal wel gebruiken als gebied om hun voedsel te verzamelen. Ook uit onze eerdere onderzoeken naar wespddieven in de Kempen blijkt dat veel wespddieven regelmatig gebruikmaken van de beekdalen om voedsel te zoeken (Van Kessel & Wouters, 2009). Dat kan enerzijds in de vorm van nieuwe wespennesten, en anderzijds ook om kikkers te vangen. In de beekdalen liggen immers heel veel kikkerpoelen, en deze kikkers zijn juist een belangrijke voedselaanvulling, zeker in perioden van voedselschaarste.

Op onderstaande kaart is te zien dat niet alleen de lokale wespendienven gebruikmaken van het beekdal van de Dommel, maar dat ook andere wespendienven het gebied gebruiken om hun voedsel te verzamelen.

3.10 Nestobservaties door Wiebe Witteveen in 2013.

Wiebe Witteveen heeft een aantal filmbeelden gemaakt van de wespindief bij een nest met jongen tijdens een aantal nestcontroles.

30 juli 09.11 uur: adult vliegt door nestbos op halve boomhoogte en landt op 10 meter van het nest. Om 09.12 uur vliegt ze op het nest en daar blijft ze zitten tot 09.16 uur. Zowel vrouwtje als mannetje wespindief vertrekken en komen vanuit dezelfde richting weer terug bij het nest. Nog twee uur gepost en met goed zicht over het nestbos geen enkele vliegbeweging meer gezien.
8 augustus 08.10 uur: twee jongen op nest zichtbaar, deze blijven twee uur in exact dezelfde houding. 10.40 uur: mannetje komt bij het nest, na 5 seconden vertrekt hij weer. Het kleinste jong is aan het eten en het andere jong verroert zich niet. 11.40 uur: adult landt in een boom op 10 meter van het nest, en verdwijnt na enkele seconden. Na 14 minuten een herhaling.

Jonge wespindief op nest.

Foto's: Jacques van Kessel

11.50 uur: adult komt aanvliegen met een wespenraat. 10 augustus: gepost en twee uur geen wespindiefactiviteiten bij nest, wel een bedelende jonge buizerd in de omgeving en adulte buizerd door het nestbos vliegend.
14 augustus: aanvliegen en wegvliegen weer vanuit dezelfde hoek. Om 09.13 uur is er een nestbezoek van 10 seconden, geen tweede jong zichtbaar. 09.43 uur: adult komt aanvliegen en gaat op 8 meter van het nest zitten en laat een

lange flieuw horen. Boven mij vliegt een tweede adult wespendif en die flieuwt enkele malen hard. Na 12 uur zie ik pas het tweede jong op een tak staan.

Jonge wespendif op nest.

Foto's: Jacques van Kessel

21 augustus 08.28 uur: een nestbezoek van een adult met een wespenraat. Deze adult blijft 12 minuten op het nest terwijl een tweede adult lange flieuwgeluiden laat horen. De adult vliegt van het nest en neemt de raat mee. 10.09 uur: de adult vliegt in een boom met de raat. De prooidragende adult vliegt plotseling op en van de nest, daarna hoor ik de prooioverdracht achterin het bos. Dat is een specifiek geluid, een zacht trillend gepiep. Als er geflieuwd wordt boven het bos dan zie je geen enkele reactie van het jong. 23 augustus: om 07.50 uur vliegt het jong vanuit een boom op 5 meter voor me op het nest. Ze scharrelt wat over het nest en vliegt het bos in. Om 08.16 uur vliegt ze weer rond, ook om 08.52 uur. Precies om 09.00 uur vliegt een adult het nestbos in, en landt op het nest met een wespenraat, en ook nu is de tweede adult erbij. Plots wordt er zes keer geflieuwd boven het bos, de adult verlaat het bos en neemt de raat mee. Nu beweegt het jong op en van het nest. Vervolgens hoor ik de jonge wespendif de prooi overnemen achter in het

bos . En weer die lange fliuwgeluiden in de buurt. Dan verschijnt plotseling een jonge buizerd en ploft neer in een boom op maar 8 meter naast het wespdiëvennest en begint te roepen. De wespdiëf geeft geen enkele reactie. De buizerd verplaatst zich nog een keer en gaat terug richting eigen nest. In de tussentijd hoor ik enkele buizerden en gaaien. Verder geen wespdiëf meer gezien. Vanaf 10.15 uur t/m 11.00 uur wel adulten gezien met raat in de poten en een maal op het nest. Twee adulten zitten steeds fliuwend te roepen, het zijn vooral die zachte fluittonen, aldus Wiebe Witteveen.

Jonge uitgevlogen wespdiëf Oeienbosch west 2013. Foto's: Douwe Witteveen.

Augustus 2013, Harrie, Albert, Annie en Gerben zoeken in de lucht naar wespddieven.

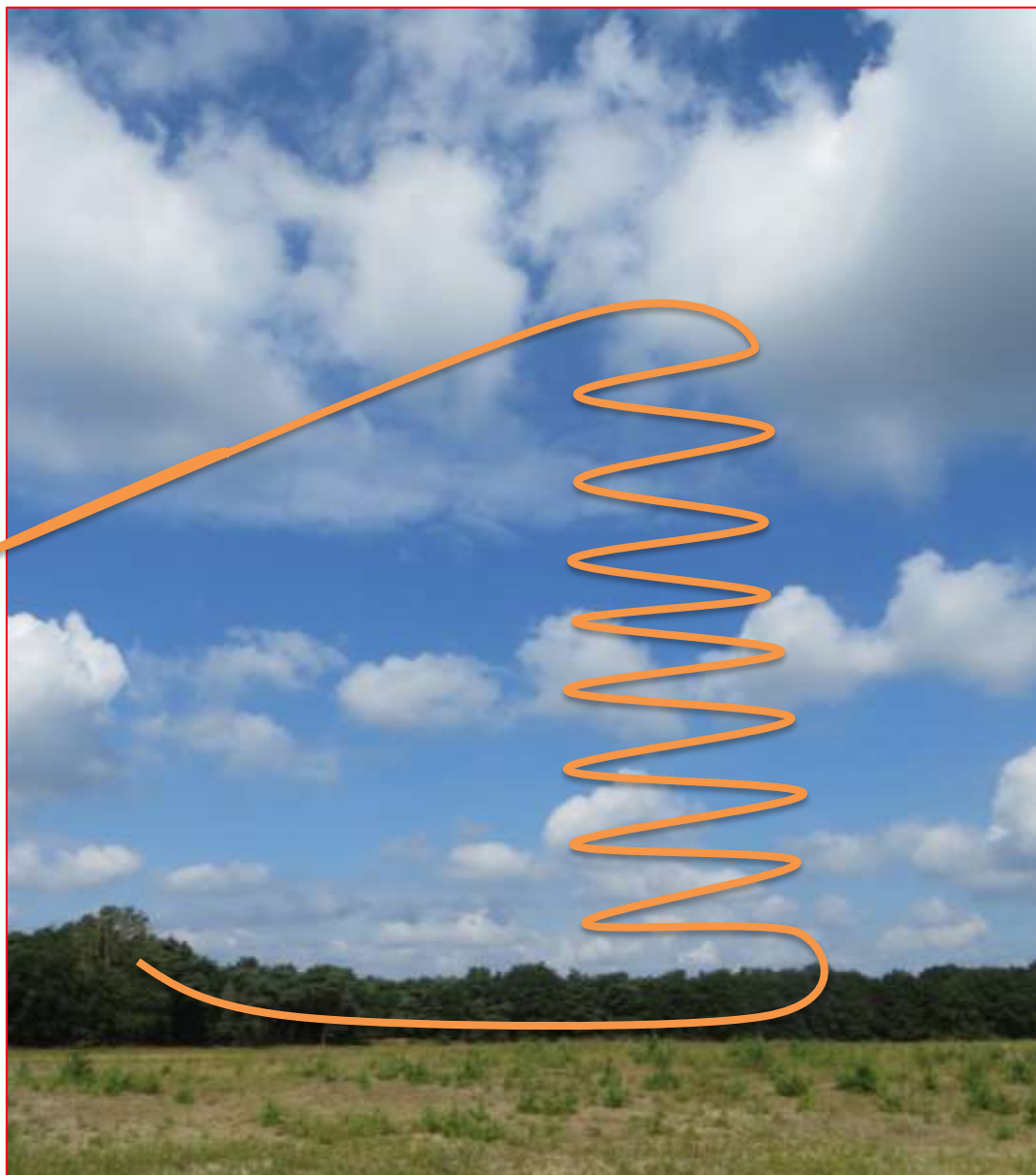

3.11 Kenmerkende vliegbewegingen van wespddieven.

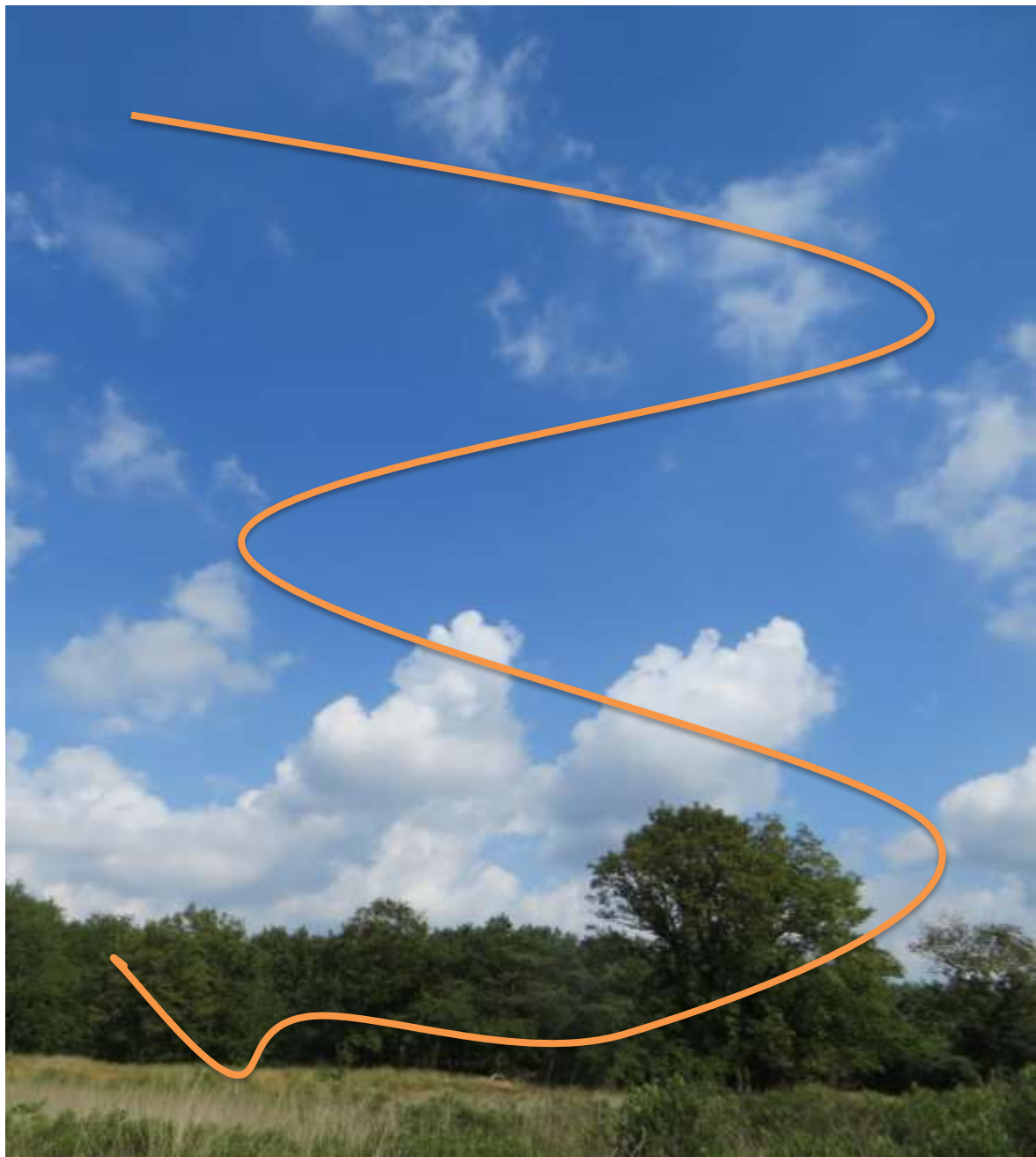
Wespendieven zijn hele goede vliegers, ook voor zeer lange afstanden. Maar het zijn ook vliegers die goed en zuinig met hun energie kunnen omgaan tijdens hun vliegbewegingen. Hieronder een voorbeeld van vliegbewegingen van wespddieven in de buurt van hun nest. Bij de blauwe ster in het modelbos zit een nest met twee jonge wespddieven. Bij het wegvliegen van het nest zullen wespddieven meestal via een “omweg” vliegen (in oranje aangegeven) om niet op te vallen voor mogelijke andere predatoren. Soms maken ze bij aankomst een snelle steile duik in het bos en verdwijnen zo uit het zicht (in rood aangegeven). Op die manier zijn wespddieven soms heel moeilijk te traceren, en zeker in beekdalen waar de vogels ook laag over de beek kunnen vliegen, en daardoor “onzichtbaar” blijven.

Nog een voorbeeld van vliegbewegingen. Aan de linkerzijde is de modelnestlocatie gelegen. De wegvliegende wespendif vliegt eerst heel laag, onopvallend langs de bosrand en gaat verderop pas hoogte winnen. Meestal zoekt hij thermiekbellen op in de buurt, zodat hij zonder energie te verspillen hoogte kan maken. Als de wespendif voldoende hoogte heeft gemaakt, gaat hij vaak in een rechte lijn naar een gebied om voedsel te vinden. Wespendifen die heel vaak en lang “zo maar” rondcirkelen kunnen territoriale vogels zijn zonder een nest.

Hieronder nog een voorbeeld van vliegbewegingen van een wesp die vertrekt vanuit een nestlocatie. Hij vliegt heel laag van het nest weg, en vervolgt zijn vliegroute, laag vliegend, langs een bosrand of bospad en komt later pas boven de bomen uit. Als hij boven de bomen uitkomt gaat hij langzaam hoogte maken en vervolgt zijn vlucht. Op deze manier kunnen wespendieven hun nestlocaties goed verborgen houden, zodat andere roofvogels, met name de havik, minder kans krijgt.

Hoog vlinderen en laag vlinderen.

Het vlinderen van wespddieven is een spectaculair schouwspel. Hierbij maakt de wespddief een korte of lange golvende vlucht, en steeds op het hoogste punt slaat de vogel even de vleugels boven het lichaam tegen elkaar. Dat zijn geweldig mooie vliegbewegingen. Het hoog vlinderen zou kunnen duiden op baltsvluchten en afbakening van het territorium. Waarnemingen van laag vlinderende wespddieven, vaak net boven de boomtoppen, zijn waardevol omdat ze zouden kunnen duiden op een bezet nest.

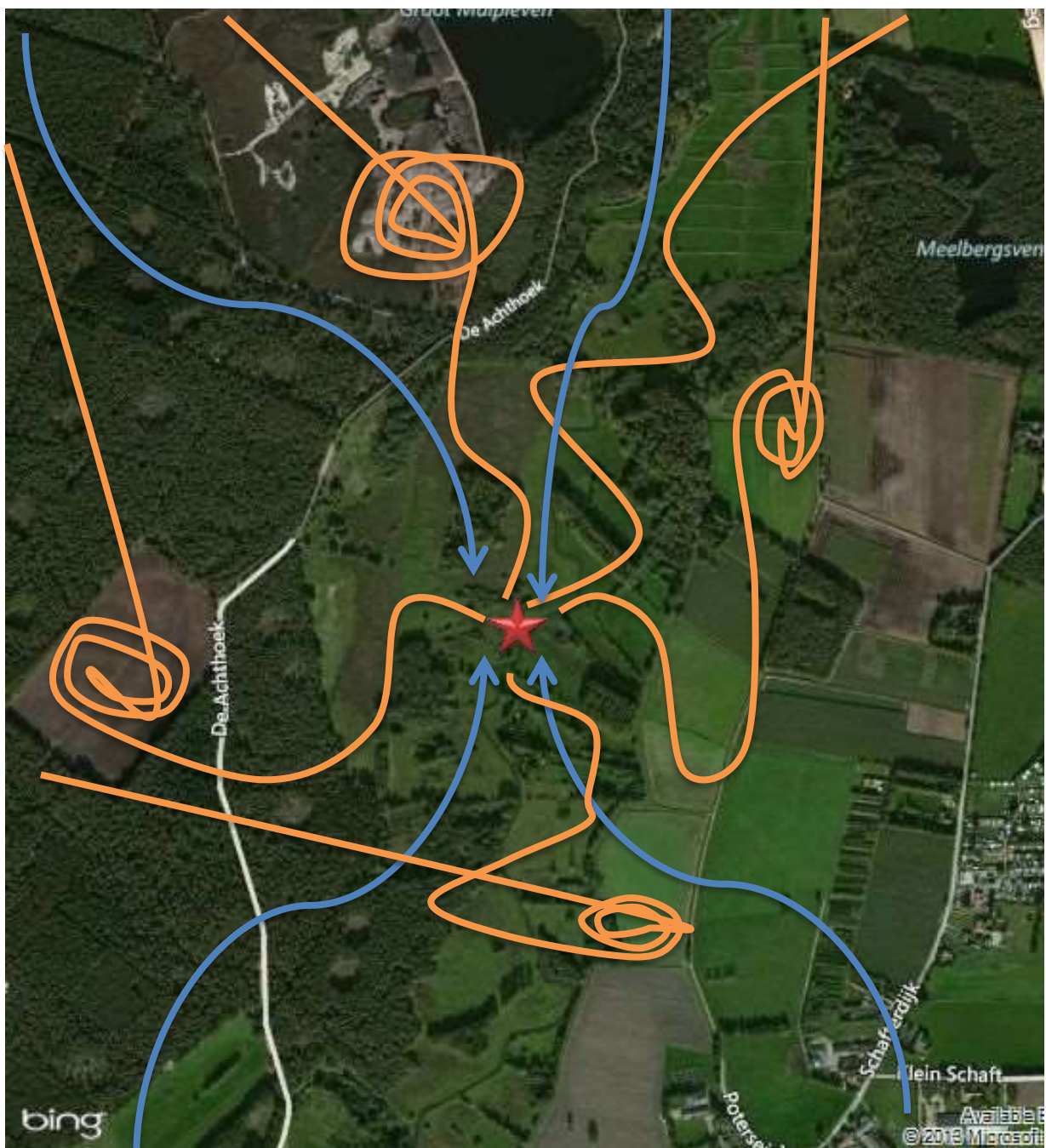
Foto: Piet van Happen.

Hoog vlinderen: bovenste lijn.

Laag vlinderen: onderste lijn.

Onderstaande luchtfoto van het Dommeldal bij de Malpieheide met daarin een model nest (rode ster) met daarbij een aantal model vliegbewegingen zoals wij dit in het veld elders wel hebben gezien. In oranje de vliegbewegingen van wespendienven die van het nest wegvliegen en die een locatie zoeken waar thermiek is zodat ze met weinig energie hoogte kunnen maken om vervolgens in een rechte lijn voedsel te gaan zoeken in de omgeving. In blauw de vliegbewegingen van wespendienven die laag vliegend naar het nest gaan om voedsel af te leveren.

Luchtfoto Dommeldal

Bron: Bing Maps.

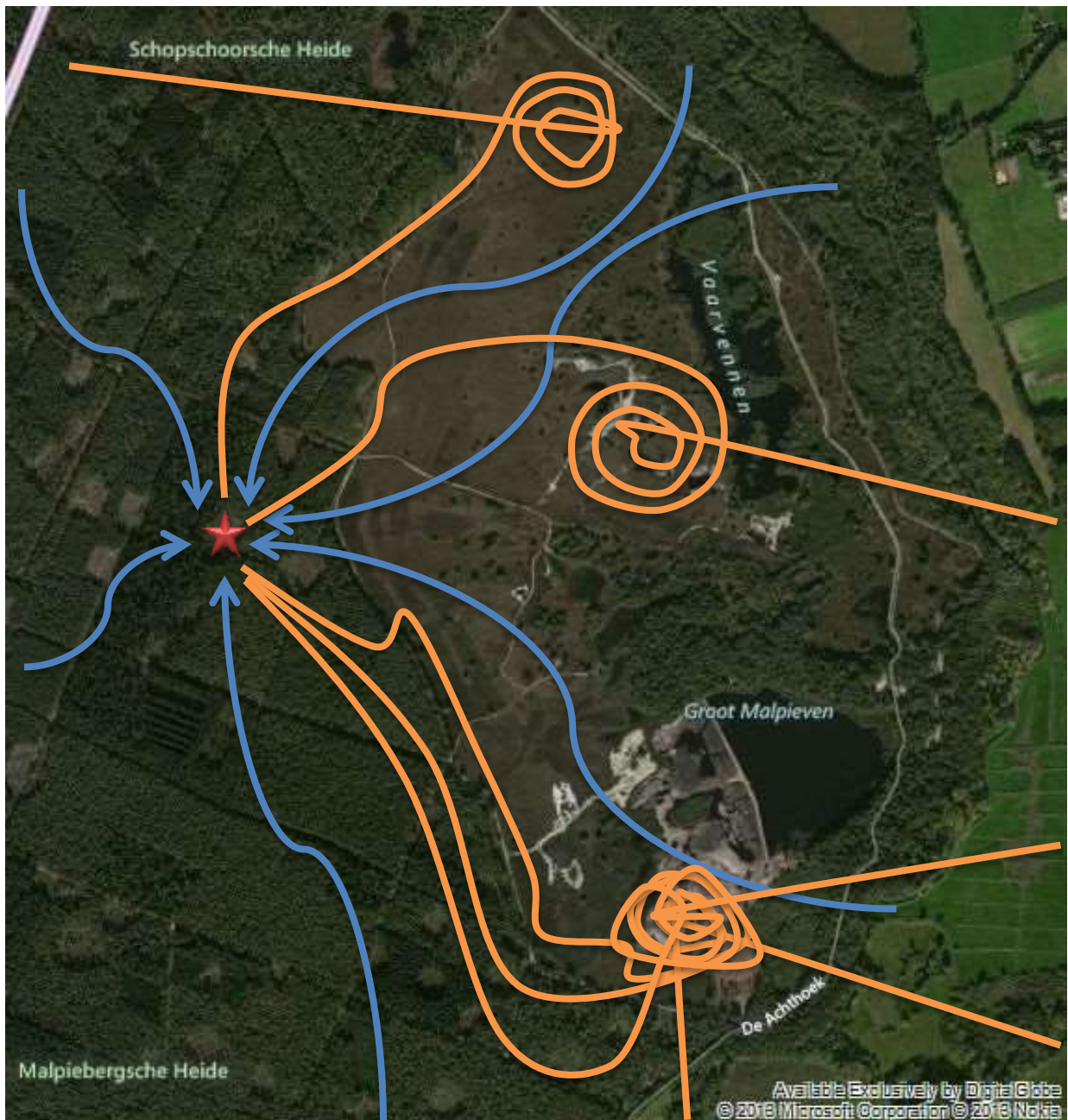
Foto: Tijn Beckers

Aarle-Rixtel 2013

Foto's: Tijn Beckers

Onderstaande luchtfoto van de Malpieheide een modelnest (rode ster) met daarbij een aantal modelvliegbewegingen zoals wij dit in het veld elders in het echt hebben gezien. In oranje de vliegbewegingen van wespeneieren die van het nest wegvliegen en die een locatie zoeken, of regelmatig dezelfde thermieklocatie gebruiken. Waar thermiek is kan de wespeneier met heel weinig energie hoogte maken om vervolgens voedsel te gaan zoeken in de omgeving. In blauw de vliegbewegingen van wespeneieren die laag vliegend naar het nest gaan om voedsel af te leveren.

Luchtfoto Malpieheide en bosgebied Schopschoorsche Heide

Bron: Bing Maps.

3.12 Ruipennen en veertjes.

Naast ruipennen werden in 2013 ook enkele kleine wespendifveertjes gevonden. De kleine veertjes linksonder worden vaak in de nabijheid van een nest gevonden. Alle onderstaande veren komen uit de verzameling van Wiebe Witteveen.

3 pennen de Horsten

1 pen Malpieheide

Foto's: Jacques van Kessel

Enkele grote ruiveren uit de verzameling van Wiebe Witteveen. De linker veer lijkt een staartpen te zijn van een mannetje, de andere veren zijn van een vrouwtje.

Foto: Jacques van Kessel

Mannetje wespindief juli 2013.

Foto: Gerard Vos

Voorbeeld van een serie ruiptennen uit 2013 van een vrouwtje wespendif uit de verzameling Douwe Witteveen.

Foto: Jacques van Kessel

In de buurt de een wespdiëvennest vind je soms een grote veer en soms ook kleine veertjes met een hele typische bruin/gele kleur. Deze kleur is typisch voor wespdiëven. Onderstaande veren komen uit de verzameling van Douwe Witteveen.

Foto: Jacques van Kessel

Posten in landgoed de Loondermolen en het Schijfje.

Foto's Jacques van Kessel

Foto: Harrie van der Leij

3.13 Roofvogelonderzoek: twee onderzoekers in de kijker.

Voor twee onderzoekers in de Kempen is 2013 een heel bijzonder jaar, zij zijn namelijk al vijftien jaar intensief bezig met roofvogelonderzoek in onze regio. Het zijn Wiebe en Douwe Witteveen. Twee vogelaars die al jaren actief veldwerk verrichten in de Kempen. Een groot aantal maanden per jaar zijn zij op zoek naar roofvogelnesten, vooral van havik en wespendif. Op die manier verzamelen zij een schat aan informatie. In de loop der jaren is ook al een hele verzameling havikveren verzameld. Deze veren worden gebruikt om de leeftijd van de havik te bepalen.

Wiebe en Douwe juli 2013.

Foto's: Jacques van Kessel

Alle informatie van Wiebe Witteveen en Douwe Witteveen over succesvolle en niet succesvolle broedsels van roofvogels worden beschikbaar gesteld via nestkaarten aan de Werkgroep Roofvogels Nederland (W.R.N.).

Deze roofvogelgegevens worden ook gebruikt door het Centraal Bureau voor de Statistiek. Vooral onderzoeken als deze met lange reeksen zijn heel waardevol. Wij vinden die vijftien jaar onderzoek een hele knappe prestatie van Wiebe en Douwe Witteveen.

Meer informatie over roofvogelonderzoek in Nederland vind je op de W.R.N. website www.werkgroeproofvogels.nl Stichting Werkgroep Roofvogels Nederland.

Informatie over roofvogelonderzoek en allerlei andere onderzoeken in de Kempen vind je op de website van Vogelwerkgroep de Kempen. www.vwgdekempen.nl

Falsterbo Zweden

Foto: Piet van Happen

4. Plannen voor 2014.

Het is de bedoeling om in 2014 weer hetzelfde gebied te onderzoeken. Nu al blijkt dat het gebied eigenlijk te smal is, waarschijnlijk zullen we in 2014 een breder gebied kiezen. We moeten opnieuw gaan proberen zoveel mogelijk territoria op te sporen en te volgen tijdens het broedseizoen. Voor elk bezet territorium dat we vinden willen we een zo betrouwbaar mogelijk beeld krijgen van het broedsucces. Daarnaast is het ook belangrijk om van de waargenomen vogels zoveel mogelijk foto's te maken zodat er vastgesteld kan worden hoeveel vogels en welke vogels actief zijn binnen het onderzoeksgebied. Deze individuele herkenning van vogels is ook heel belangrijk. Je kunt dan ook jaarlijks controleren of dezelfde vogels terug zijn, of dat nieuwe wespndieven het territorium hebben overgenomen. Ook blijft het interessant om te weten welke paren komen tot broeden en welke paren niet? We moeten niet alleen grotere bosgebieden controleren, maar ook aandacht geven aan kleinere bospercelen in het agrarisch gebied, zo ook die kleine en grotere vochtige bosjes die in of tegen beekdalen aan liggen. Op de volgende pagina is een kaart weergegeven met de aandachtsgebieden voor 2014. Mensen die interesse om in 2014 te helpen met ons wespndievenonderzoek, of mensen die gewoon willen meehelpen met het veldwerk om de wespndief en andere roofvogels beter te leren kennen, kunnen zich nu al opgeven. Zij krijgen te zijner tijd automatisch informatie en een uitnodiging. U kunt zich aanmelden bij Jacques van Kessel j.kessel51@upcmail.nl

Landgoed de Loondermolen.

Foto: Jacques van Kessel

Aandachtsgebieden voor het onderzoek in 2014.

5. Literatuur

Bijlsma, R.G., 1997. Handleiding veldonderzoek roofvogels. Vogelbescherming – Werkgroep Roofvogels Nederland. KNNV uitgeverij.

Diermen, J. van, W. van Maanen & E. Baaij, 2009. Terreingebruik en activiteitspatroon van wespddieven *Pernis apivorus* op de Veluwe. De Takkeling 17: 109 – 133.

Kessel, J. van & van Happen, P. 2007. Herkenning van wespddieven, een korte handleiding voor het veldwerk. De Blauwe Klauwier 33 (2) 14-23

Kessel, J. van & Wouters, P. 2001. Een eerste verkenning naar het voorkomen van wespddieven in de Kempen in 2001. De Blauwe Klauwier 27 (2): 7-11

Kessel, J. van & Wouters, P. 2002. Een tweede verkenning naar het voorkomen van wespddieven in de Kempen in 2002. De Blauwe Klauwier 29 (1): 2-16

Kessel, J. van & Wouters, P. 2004. Onderzoek naar wespddieven in de Kempen 2003. De Blauwe Klauwier 30 (1): 9-15

Kessel, J. van & Wouters, P. 2005. Onderzoek naar wespddieven in de Kempen 2004. De Blauwe Klauwier 31 (1): 20-25

Kessel, J. van & Wouters, P. 2006. Onderzoek naar wespddieven in de Kempen 2005. De Blauwe Klauwier 32 (2): 2 -8

Kessel, J. van & Wouters, P. 2007. Onderzoek naar wespddieven in de Kempen 2006. De Blauwe Klauwier 33 (1): 12-19

Kessel, J. van & Wouters, P. 2008. Onderzoek naar wespddieven in de Kempen 2007. De Blauwe Klauwier 34 (1): 3-11

Kessel, J. van & Wouters, P. 2009. Onderzoek naar wespddieven in de Kempen 2008. De Blauwe Klauwier 35 (1): 20-26

Kessel, J. van, 2010. Onderzoek naar wespddieven in de Kempen. Nieuwsbrief V.W.G. de Kempen.

Kessel, J. van, 2012. Onderzoek naar wespddieven in de Kempen. Nieuwsbrief V.W.G. de Kempen.

Kessel, J. van, 2013. Onderzoek naar wespddieven in de Kempen in het beekdal van de Dommel. Nieuwsbrief V.W.G. de Kempen.

Stichting Werkgroep Roofvogels Nederland, website. Checklist voor het ringen van wespddieven in Nederland.

Van Manen, W. 2000. Reproductiestrategie van de Wespddief *Pernis apivorus* in Noord-Nederland. *Limosa* 73: 81-86

Van Manen, W. & Sierdsema, H. 2008. Ruimtegebruik van Wespddieven in Gelderland. Veldonderzoek en kennislacunes. SOVON-onderzoeksrapport 2008/6. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. [?](#)

Van Manen, W., J. van Diermen, S. van Rijn, P van Geneijgen, 2011. Ecologie van de wespddief *Pernis apivorus* op de Veluwe in 2008-2010. Populatie, broed-biologie, habitatgebruik en voedsel. Natura 2000 rapport, Provincie Gelderland Arnhem NL / stichting Boomtop www.boomtop.org Assen.nl.

Witteveen, W., 2013. Resultaten onderzoek 2013 naar het voorkomen van de havik in en rond het beekdal van de Dommel (diverse mededelingen).

Witteveen, W., 2013. Het volgen van de wespddief in 2013. Data en details van filmbeelden in 2013.

Witteveen, D. 2013. Resultaten onderzoek 2013 naar het voorkomen van de wespddief in de Kempen (diverse mededelingen).

Zanten, J. van, en J. van der Spek, 2013. Onderzoek wespddieven in Someren e.o. in 2013. Vogelwerkgroep de Peel.